համեմատ այն ծրագրին, որ մենք տպեցինք մեր № 34 մէջ և նոյնպէս համեմատ 1880 Թ. ի 7-ին ոգոստոսի դեսպանների գրութեան, ամենքից ճանաչված է, բացի Թիւրքիայից, որ մինչև այժմ դեռ չէ կամենում հասկանալ, որ ամենից առաջ իր սեփական օգուտն է պահանջում շնորհել հայերին այդ րէֆորմները։ Հայոց ազգի առաջնորդները և նրա գրողները, պնդում են, որ նրանք պահանջում են իրանց հայրենակիցների համար միմիայն ապրելու իրաւունքը՝ վարչական, դատաստանական և քաղաքային ինքնավարութեան հովանաւորութեան տակ, որ համապատասխան լինի տեղական պահանջներին և մի քրիստոնեայ ցեղի օրինական անձնապաշտպանութեան կարիքներին։ Այդ տեսակ ինքնավարութիւն ոչինչ կապ չունի քաղաքական ինքնավարութեան հետ, այդ բառի բուն նշանակութեամբ և ոչ ոք իրաւունք չունի շփոթեցնել այդ երկու ձևերը, և հետևացնել նենգաւոր կերպով, որ երբ թէ հայերը երազում են հայոց թագաւորութեան վերականգնելը, այն էլ Ռուսաստանի օգնութեամբ։

„Հակիկաթ“ թիւրքաց լրագիրը ցոյց է տալիս այս և այն միջոցները քիւրդերին փրկելու համար, որ նրա կարծիքով ճնշըված են հայերի ձեռքով. Նա երկիւղ է կրում Թիւրքիայի քայքայվելուց, նա սպառնում է եւրոպական հովանաւորող պետութիւններին, որ հայերը կոտորված կը լինեն քիւրդերի ձեռքով։ Մահմետական „Հակիկաթ“ իր արհեստը գիտէ. նրանից աւելի պահանջել չէ կարելի։ Հասկանալի է որ նրա իդէալն է մոլեռանդութիւն գեաւուրների դէմ. նա այն պետական անձանց օրգանն է, որոնք զարմացած ասում էին Գօշէնին, թէ չեն հասկանում ի՞նչ վնաս կայ Հայաստանի մէջ էլ նոյն կոտորածները կրկնել տալ, որոնք պատահեցան Բօլգարիայում։ Ընդհակառակն „Վագթ“ լրագիրը աւելի իմաստուն է. նա խորհուրդ է տալիս Բ. Դըռանը պահպանել երկրի շահերը, անյապաղ կատարելով իր յանձն առած պարտաւորութիւնները։

Եւ ահա, շարունակում է „Journal d'Orient„ թերթը, Վիէննայի երկու գերմանական լրագիրներն էլ հետևում են թիւրք լրագիրների օրինակին. Նրանք յարուցանում են ռուս ուրուականը, երբ թէ իրանց ուսումնական յօդուածներում, որտեղ նրանք զրպարտում են ամենայաւ հայ ազգասէրներին, որպէս թշնամիներին Օսմանեան իշխանութեան դէմ, հաւատացնում են թէ նրանց ձգտումն է միացնել Փոքր-Ասիան և Հայաստանը Անգլիոյ-կասին։ Նրանք հաւատացնում են որ մինչև անգամ Էջմիածնի կաթողիկոսը գլխաւոր ագիտացիա անողներից մինն էր, այն ինչ յայտնի է որ վեհափառը չը կամեցաւ մինչև անգամ միջամտել Բերլինի կօնգրէսի մէջ, Սան-Ստէֆանօի 16-որդ յօդուածը Բերլինի կօնգրէսում փաւերացնել տալու համար և որ այդ գործը այն ժամանակ յանձն առաւ Ներսէս պատրիարքը, ուղարկելով ազգի կողմից պատգամաւորներ Բերլինի կօնգրէսին։ Այդ լրագիրները յարձակվում են հայոց լեզուի ամենայաւ և անձնուէր տարածողների վրա, որոնք հաւատացած են թէ լեզուն երկար ժամանակ տանջված, բայց միշտ կանգուն մնացած ազգութեան համար անխզելի բարոյական կապն է։ Այո, այդ լրագիրները զրպարտում են մինչև անգամ Վենեցիայի, Փարիզի, Լօնդօնի հայոց դպրոցներն ու մասնաժողովները, որոնց միակ նպատակն է լուսաւորութիւն տարածել, որ անհրաժեշտ է ամէն ազգի վերածնութեան համար, որ ուսուցանում է ամէն ազգին յարգանք դէպի իշխանութիւնը, բայց ճանաչել է տալիս և իր սեփական իրաւունքները։ Այդ լուսաւորող մարմիններին են պարտական հայերը, որ նրանք վերածնվեցան դարերի ընթացքում կրած անթիւ տառապանքներից յետոյ, նրանց է պարտական այդ աշխատասէր, գործունեայ, խելացի ցեղը որ մինչև անգամ Բ. Դուռը հայերին է գործածում ամէն աշխատանքներում և ծառայութիւնների մէջ, որոնց կատարելը անընդունակ է ծոյլ և գանգաղ թիւրքը, նրանց շնորհով Հայաստանի գաւակը, որտեղ էլ ապրի, իր հայրենի հողի վրա, թէ օտար երկրում, միշտ ջոկվում է իր զօրեղ ինքնուրոյնութեամբ։

Զրպարտողների և սուտ մարգարէների խօսքերը կռչնչանան. ժամը հասել է, երբ պէտք է իրագործվի վարչական ինքնավարութիւնը թիւրքաց Հայաստանում։ Պետական մարդիկ Թիւրքիայում վերջապէս կը հասկանան, որ եւրոպական պետութիւնները կամենում են անխախտ պահպանել սուլթանի պետութիւնը, մտցնելով Հայաստանում անհրաժեշտ րէֆորմները, որոնց շնորհով հայերը չեն ձգտի խզել իրանց կապերը թիւրքաց կայսրութենից։ Բ. Դուռը կը գիջանի այդ պահանջին, մանաւանդ երբ կը տեսնի որ թէ նրա բարեկամները, և թէ թշնամիները համաձայն կը լինեն միմեանց մէջ և իշխան Բիսմարկի խօսքերը այլ ևս չեն թշնամացնի Գերմանիային և Աւստրօ-Ունգարիային հայերի դէմ, ինչպէս այդ պատահեց, երբ Մօնտենեգրօի և Յունաստանի խնդիրները դեռ ևս կատարելապէս վճռված չէին։

Եթէ Փոքր-Ասիայի դժբաղդ դրութեան վրա աւելացնենք և այն անհաւատալի լուրերը և յանցանքները, որոնց այժմ պատմում են փարիզի „Gaulois“, „République Française“ և „Débats“ լրագիրները, երբ թէ այդ իրողութիւններն էլ ճիշդ են, դիպլօմատիան այդ կը հաստատի և նրա գործողութիւնները աւելի էլ եռանդոտ և համբերաշէջ կը դառնան։ Յոյս ունենք որ իրանք հայերը զգոյշ կը լինեն, յիշելով այն ճշմարտութիւնը որ ջրի կաթիլը, քարի վրա ընկնելով, հետզհետէ կարող է փորել ամենապինդ քարերը. Թող նրանք Թիւրքիայից անընդհատ պահանջեն հանգիստ, բայց տոկուն կերպով, Եւրոպային ձայնակցելով, այն րէֆորմները, որոնց մենք գծագրեցինք և որոնք այժմ դարձել են „լինել կամ չը լինելը“ նրանց ազգային գոյութեան համար։

Մենք պարտաւորութիւն համարեցինք պաշտպանել ճշմարտութիւնը ստութեան դէմ, պաշտպանել զոհերին նենգաւոր զըրպարտիչների դէմ։ Յոյս ունենք որ հայերը չեն հերքի մեր ասածները։

ԱՆԳԼԻԱ

—

Վիկտօրիա թագուհու գահական ճառը պարլամէնտի փակվելու առիթով բովանդակում է իր մէջ վերջին օրէնսդրական շրջանի պետական գործունէութեան սովորական տեսութիւն և մի քանի բարի ցանկութիւններ է յայտնում ներքին և արտաքին քաղաքականութեան վերաբերութեամբ։ Կառավարութիւնը յոյս ունի, որ Ֆրանսիան գիջումներ կանի առևտրական դաշնագրի հարցի վերաբերութեամբ, Տրանսվաալի գործերը խաղաղ ճանապարհով կարգադրելուց օգտակար հետևանքներ է սպասում, յոյս ունի Իրլանդիան աջողութեամբ խաղաղացնել և խոստանում է դադարեցնել այն արտաքոյ կարգի օրէնքների գործադրութիւնը, որոնք հարկաւորվեցան այդ թշուառ երկրի ներքին անբնական դրութեան պատճառով։

կարգը և կարգաւորը, սևն ու սպիտակը միապէս գլուխ են բարձրացնում և կենսական սընունդ են պահանջում մեզանից։ Բայց երբ մտաւորական լծակների վրա, օր և գիշեր աշխատելով, բարձրանում է մեր կեանքը դէպի ազնիւ զարգացման աստիճաններ, այն ժամանակ, տգիտութեան փոթորկից յետոյ, մաքրվում է և օդը, կենդանանում է հասարակութիւնը. իսկ սևի և սպիտակի տպաւորութիւնը յայտնապէս սկսում է որոշվել և զանազանվել։ Մեր աշխարհը, տարաբախտաբար, առաջին վիճակին մէջ է. Այս անկարգ վիճակիցն է որ պ. Երիցեանը Նազարեանցի մէջ ոչինչ արժանաւորութիւն չէ գտնում. գոյն արժանաւորութենից զրկում է և մեր ‹Հրապարակախօս Ձայնը›. այսպէս և այստեղ կրկնվում է սևի և սպիտակի նոյնութիւնը, որովհետև մենք ունենք գրաւոր հրապարակական վկայութիւններ, ունենք հարիւրաչափ և աւելի նամակներ, մեր և օտար աշխարհներից ստացած, որոնք նոյն ‹Հրապարակախօս Ձայնի› արժանաւորութիւնն են ակնարկում։ Այժմ, կարծեմ, պ. Երիցեանը պիտի հասկանայ թէ ինչու մի և նոյն բանը մի և նոյն ժամանակ և սև և սպիտակ է երևում։ Բայց մենք խոստովանում ենք որ սևի և սպիտակի վրա խօսելով մեր աչքի առաջ ունենք թերահաւատ ընթերցողներին քան բարեհաւատ երիցականներին։ Պ. Երիցեանին այնքան ախորժելի է իր կամակորութիւնը, որ մեր շարադրութենից ոչինչ օգուտ չէ քաղել. նա մինչև անգամ իր ամենահեշտ, վերջին մարդուն հասկանալի սխալը ինքը չէ կարողացել ուղղել, թէև մենք ցոյց ենք տուել նրան մեր գրքի մէջ.— Մեր խօսքը սեպհական կամ սեփական բառի մասին է, որ ազնիւ պարոնը իր առաջին յօդուածում գրել էր սեփհական. մենք այդ ուղղեցինք, բայց ափսոս որ պ. Երիցեանը օտար կարծիքների ու ապացոյցների կարօտութիւն չէ զգում, և առաջվայ պէս գրում է սեփհական։ Զարմանալի է որ պ. Երիցեանը ոչ Նազարեանցի և ոչ մեր գրուածներում արժանաւորութիւն չէ տեսնում։

Պ. Երիցեանը ասում է որ մեր վիրքը Նազարեանցի պաշտպանութեան համար ենք գրել, բայց մենք ասում ենք որ անկարելի է պաշտպանել մի մարդ, եթէ այդ պաշտպանութիւնը նրա մէջ չը կայ։— Մենք չենք պաշտպանել Նազարեանցին, որովհետև նրա պաշտպանութեան զէնքը դրած է նրա գործի մէջ. այդ իսկ գործոմն են սկսվել և եւրոպական ազգերի գրականութիւնները ու հասարակաց սարք ու կարգը. մենք միայն, որպէս բարեխիղճ քաղաքացի, Նազարեանցի և նրա հակառակորդների գործերը գումարեցինք, ճշմարիտ ստից պարզեցինք, վերջինների անիրաւ զրպարտութիւնները ջրեցինք և այդպէս առաջարկեցինք ընթերցող հասարակութեան։ Գուցէ և մեր գործի աջողութիւնը այնքան զօրաւոր չը լինի, բայց այդ չէ ապացուցանում որ այդ գործը խախուտ ու անհիմն բան է. Հին սովորութիւնների քաղցրութիւնը, յետադէմ կարծիքները, որ բնաւորի պէս մտն են գալիս մարդերի մէջ, միշտ եղել են և կը լինին հնամոլութեան ամենակարող նեցուկները. այս է պատճառը, որ ամենայն նորաձևութիւն կամ նորոգութիւն, թէև բնական կարգերից անհրաժեշտ հանդիսացած, հանդիպում է արգելքների և չէ կարող պարտուպատշաճ եղանակով տարածվել ժողովրդի մէջ. Այս հին սովորութիւնների ոյժը այնքան թանձրացել է և պ. Երիցեանի վրա որ նա Նազարեանցին կոչում է մի ազգասէր խարտաւիլակ, իսկ իր մտերիմ բաթաններին ու Չէրքէզեաններին, երկերեսանի երկտականի ճշմարտութիւն խօսողներին, և ուսումնական, և հայապաշտպան, և հայրենասիրութեան մերձաւորակ։ Սակայն մենք քաջայոյս ենք որ մեր աշխատութիւնը բնաւ չէ մնալու անպտուղ գոնեայ հասարակութեան փոքրամասնութեան համար. մեր մտածութեան յենակէտը նոյն փոքրամասնութեան առողջամտութիւնն է, որ այս անգամ չէ կարող երիցականների շնորհով հրապուրվել և խաբէութեան մէջ ընկնել. այլ, ընդհակառակն, բարոյական զարկեր պատճառելով դրանց, կը հարկադրէ կամ լռել կամ չափաւորել իրանց անտարբերք գրգիռը։ Յայտնի բան է, իմ հակառակորդները կարող են մեղադրել ինձ, որ և իմ գրուածի մէջ սխալ կայ. բայց այդ սխալը, եթէ ներելի է այսպէս ասել, ողջախոհութեան սխալ է, որ տալիս է կեանք և ջերմութիւն ամենայն մտաւոր աշխատութեան։ Կայ արդարև մարդկային բնութեան մէջ մի հոգեկան հիացումն ու յափշտակութիւն, որ ոչ թէ միայն բանաստեղծին, կամ կրիտիկոսին, կամ միւս արուեստագէտներին, այլ և բնաբանութեամբ պարապողին անգամ դառնում է դաշնակից նրա մեծամեծ հետազօտութիւնների մէջ։ Այդ հոգեոր հիացումը գրաւել է և ինձ. այո, գրաւուած պիտի լինի դրանով և ամենայն հայ, որին սիրելի է հայրենի աշխարհի լուսաւորութիւնը, քաղաքական և բարոյական վերանորոգութիւնը նոյն հայոց հասարակութեան։ Եւ այս բոլոր ազնիւ ձգտողութիւնների սկիզբը մենք տեսնում ենք յաւերժայիշատակ Նազարեանցի գրուածներում։ Հարցնում ենք, կարօտ է մեր պաշտպանութեան այսպիսի մարդը։

Բայց պ. Երիցեանի միւս ակնարկութիւնը աւելի ևս ծիծաղելի է. Նա ասում է որ ‹Հրապարակախօս Ձայն› ես գրել եմ, որովհետև Նազարեանցը իմ բարեկամն է եղել, կամ ես նրա բարեկամը. այսպէս մտածում են և մի քանի հայեր, որոնք հեռու չեն գնացել պ. Երիցեանցից։ Այո, ես չեմ հերքում որ Նազարեանցի բարեկամն եմ, այլ և ամենամեծ բարեկամը. բայց այդ բարեկամական զգացողութիւնը չէ տաքացել իմ սրտում գինու շոգիներից, կամ քաղցր կերուխումից, կամ հարստութեան յոյսերից և կամ այլ խնամակալութենից. այդ մտերիմ և սերտ շաղկապը Նազարեանցի գաղափարների հետևանք է, որոնցից ստացել եմ իմ առաջին հայերէն հոգեոր սնունդը։ Հաստատում եմ և այժմ որ ես իմ անձը երջանիկ կը համարէի եթէ Նազարեանցին աւելի մօտենայի և ուրիշ դերանունով նրանից չը բաժանվէի։ Բայց ահա իմ մտերմութիւնը ես վկայել եմ նոյն գրքում և Աբովեանին, և Ներսէս պատրիարքին, և միւսներին, որոնց ոչ տեսել եմ աչքով և ոչ անձամբ ճանաչել. այս մտերմութեան աղբիւրը որտեղ պիտի որոնէ մեր ասողը։ Պ. Երիցեանը բողոքում է որ ես նրան ցեխի մէջ եմ ձգել, բայց թող իմանայ ազնիւ պարոնը որ այդ ցեխը նա ինքն է պատրաստել իր համար և ոչ ես. Նա և այս երկրորդ յօդուածում բնաւ չէ լուսաւորում իր անգին խարդախութեան ճանապարհները և այնպիսի դէմք է ցոյց տալի որ, կարծես, ոչինչ խենէշ բան չէ պատահել.— Եւ մի մարդ որ իր և հասարակական խղճի դէմ դարան է գործում կամաւ կամ տգիտութեամբ, այլ պատուի ու անուան չէր կարող և չէ կարող հասնել, քան թէ հասել է ‹Հրապարակախօս Ձայնի› էջերում։

Մենք միտք չունենք այլ ևս, ոչ այժմ և ոչ յետոյ, բանակռուութեամբ զբաղվել պ. Երիցեանի հետ. մենք արդէն չարժված ենք համարում այն ճահիճը, որի անշարժութիւնը մեր հակառակորդի միակ պաշտպան է եղել. Մենք նրա բղջախոհական սխալներին պատասխանում ենք մեր ողջախոհութեան սխալով և, հաւատարիմ մընալով, ընկերսիրութեան օրէնքին, հրաւիրում ենք ազնիւ պարոնին այսուհետև իմաստութեամբ կազմել իր նաւակը և դուրս փախչել ճահճից, քանի որ սա միանգամայն շուռ չէ տուել և նաւակը, և նաւորդը։

Արդարութիւնը պահանջում է ուղղել պ. Երիցեանի հեռատես հաշուեկալութիւնը մեր գրքի տպագրութեան ծախսի մասին, որ եղած է Բ. Սարգսեանի հոհաբերութեամբ։ Վերոյիշեալ պարոնը, ճիշտ հաշիւ բռնելով, գտնում է որ ‹Հրապարակախօս Ձայնի› ծախսը շատ շատ պիտի լինի մօտ 760 ր. բայց դժբախտաբար, ազնիւ պարոնի հաշիւները երբէք ճիշտ չեն եղել, որպէս ճիշտ չէ և այս անգամ, որովհետև ոչ թէ 760 րուբլի է, այլ 1000։ Նոյնպէս աւելորդ չենք համարում ուղղել պ. Երիցեանի սխալը և իմ ‹Ազգասիրութեան ժամերի› վերաբերութեամբ, որ ազնիւ պարոնը տեսել է ‹երկու փոքրիկ գրքոյկների մէջ›, բայց ես տեսնում եմ միայն մի հատ գըրքոյկի մէջ։

Մօսկվա, օգոստ. 10 Ս. Շահազիզեան

Առհասարակ թագուհու գահական ճառը հանգստացնող է։

Իռլանդական կալուածական վերանորոգութիւնը իրագործվում է իռլանդացիների համար չափազանց ատելի մարդու, ֆորստերի ձեռքով, որ արտաքոյ կարգի օրէնքների մտցնելու պատճառ դարձաւ և ինքը անձամբ նրանց գործադրում էր։ Կարելի է հաստատապէս ասել, որ Իռլանդիան չի հանգստանայ, մինչև նրա ամենալաւ գործիչները, ինչպէս Միքայէլ Դաւիթ, բանտարկված և կասկածող վարչութեան հսկողութեան տակ կը լինեն, որ մի և նոյն ժամանակ արտաքոյ կարգի իրաւունքներ ունի։ Այդ պատճառով շատ նպատակայարմար է կառավարութեան յայտնութիւնը իր պատրաստականութեան մասին ոչնչացնել այդ արտաքոյ կարգի օրէնքները, որոնք ոչ թէ միայն օգուտ չեն տալիս, այլ ընդհակառակն վրդովեցնում են բնակիչներին։ Այդպիսի օրէնքները և միջոցները միշտ և ամեն տեղ կառավարութեան ցանկացածի հակառակ հետևանքներ են ունեցել. մի և նոյն հետևանքը նրանք ունեցան և Իռլանդիայի մէջ։ Վրդովմունքը երկրի մէջ այդ օրէնքների գործադրութեան հետ զուգընթաց սաստկանում էր։ Փոխանակ յայտնի և բացարձակ ընդդիմադրութեան գոյացաւ գաղտնի և զօրեղ թշնամութիւն, որի դէմ բոլոր միջոցները անօգուտ են լինում։ Կալուածական միութեան գաղտնի իշխանութիւնը կատարեալ և զօրեղ դարձաւ այն ժամանակից, երբ սկսվեցաւ արտաքոյ կարգի օրէնքների գործադրութիւնը։

ԱՄԵՐԻԿԱ

Միացեալ Նահանգների գլխաւոր քարտուղար Բլէն հաղորդեց լրագիրներին իր նամակի պատճէնը, որ նա գրել էր Գարտմանի պաշտպան Հենրի Ռսյէլին, երբ սա հարցրեց, թէ Միացեալ Նահանգների կառավարութիւնը ինչպէս է մտադիր վարվել Գարտմանի հետ։ Գարտմանի պաշտպանը գրեց մինիստրին հետևեալ նամակը։ „Պարոն, Լէօն Գարտման դիմեց ինձ, հարցնելով. կարող են արդեօք նրան կալանաւորել Միացեալ Նահանգների մէջ, կամ յանձնել ռուսաց կառավարութեանը, եթէ վերջինը այդ բանը պահանջի։ Ես պատասխանեցի Գարտմանին, որ Միացեալ Նահանգների և Ռուսաստանի մէջ եղած դաշնակցութիւնների մէջ ոչինչ չը կայ յանցաւորներին յանձնելու մասին, այնպէս որ նա չէ կարող յանձնված լինել Ռուսաստանի մէջ գործած որ և է յանցանքի համար։ Իմ այդ կարծիքի վրա յոյս դնելով, Գարտման, որ մինչև այդ ժամանակ գաղտնի էր ճանապարհորդում, բացարձակ յայտնեց իր ներկայութեան մասին Միացեալ Նահանգների մէջ։ Մինչդեռ լրագիրների մէջ սկսվեցաւ այդ հարցի արծարծելը, թէ արդեօք Գարտման պէտք է յանձնվի Ռուսաստանին թէ ոչ, իսկ խմբագիրներից մէկը այդ հարցի մասին խօսակցութիւն էր ունեցել մինիստրի օգնականի հետ և այդ խօսակցութիւնը հրատարակվեցաւ նշանաւոր շատ լրագիրների մէջ։ Այդ խօսակցութեան ժամանակ մինիստրի օգնականը մի կարծիք է յայտնել, որին մինիստրութիւնը մտադիր է հետևել, եթէ ռուսաց կառավարութիւնը պահանջէր Գարտմանին։ Այդ կարծիքի համեմատ եթէ ռուսաց կառավարութիւնը ներկայացնէր Գարտմանի մեղաւորութեան ապացոյցները, Միացեալ Նահանգների կառավարութիւնը կը հրամայէր կալանաւորել Գարտմանին և յանձնել ռուսաց կառավարութեանը։ Մինիստրի օգնականը իր այդ հայեացքը նրանով էր արդարացնում, որ Գարտմանի արարքը յանցանք է համարվում լուսաւորված բոլոր ազգերի մէջ, որ դէպի այդ արարքը մղող քաղաքական պատճառները չեն ոչնչացնում նրա յանցաւոր բնաւորութիւնը, որ մի մարդուն կեանքից զրկելը յանցանք է, ով ուզում է լինի զոհը կայսր թէ գիւղացի և որ Միացեալ Նահանգները մարդասպանների ապաստան չեն կարող լինել։ Երբ առաջին անգամ իմ կարծիքը հարցրին Գարտմանի գործի մասին, ես կարծում էի, որ հարցը կանոնաւոր լուծելու համար բաւական է ուսումնասիրել Միացեալ Նահանգների օրէնքները և դաշնագիրները։ Բայց մինիստրի օգնականի վերոյիշեալ կարծիքին նայելով, մեր կառավարութիւնը, կարելի համարելով կալանաւորել և յանձնել Գարտմանին, այս դէպքում աչքի առաջ չունի միմիայն գործող օրէնքները և դաշնագիրները։ Գարտման, 'ի նկատի առնելով մինիստրի օգնականի ասածները, վճռեց դիմել Անգլիայի հովանաւորութեանը, որ մերժեց նրան հանրապետութիւնը։ Այս փաստերը ի նկատի առնելով, ես խոնարհաբար խնդրում եմ կառավարութիւնից միջոցներ գործ դնել, որպէս զի Գարտման իր կասկածները անհիմն համարէ։“ Հենրի Ռսէլ։ Բլէն այդ նամակին հետևեալ պատասխանը տուեց։ „Դուք պահանջում էք, որ ես իբրև գլխաւոր քարտուղար յայտնեմ, որ Լէօն Գարտման կարող է ծածկվել Միացեալ Նահանգների հովանաւորութեան տակ, եթէ ռուսաց կառավարութիւնը պահանջի նրան։ Ձեր նամակի հետ միաժամանակ ես ստացայ մի ուրիշը Պէնսիլվանիայի մի յարգելի քաղաքացուց, որ պահանջում է կառավարութիւնից պատրաստականութիւն յայտնել Գարտմանին յանձնելու մասին։ Այդպիսով դուք երկուսդ էլ կամենում էք, որ ես ոտնակոխ անեմ պաշտօնական սովորութիւնները և իմ կառավարութեան աւանդութիւնները, առաջուց յայտնելով, թէ ինչպէս կը վարվի կառավարութիւնը յայտնի դէպքերում, որոնք շօշափում են իրաւաբանական սկզբունքներ և անձնական իրաւունքներ։ Դուք միևնոյն իրաւունքով կարող էք դիմել արդարութեան մինիստրին հարցով, թէ ինչպէս կը վճռէր նա Գարտմանի գործը, եթէ այդ գործը նրա քննութեանը յանձնվէր։ Դուք կարծում էք, որ մինիստրութիւնը պարտաւոր է յայտնել իր կարծիքը այդ գործի մասին, որովհետև նրա անդամներից մէկը մասնաւոր խօսակցութեան ժամանակ յայտնել է իր անձնական կարծիքը։ Այդ մի և նոյն է, եթէ բարձր դատարանից խնդրվէր, որ նա առաջուց յայտնէր իր վճիռը մի որ և է նշանաւոր գործի մասին այն հիման վրա, որ դատաստանական պաշտօնեաներից մէկը մասնաւոր ճանապարհով յայտնել է իր անձնական կարծիքը գործի մասին։ Ոչ ոք, մինչև անգամ Միացեալ Նահանգների քաղաքացիներից ոչ ոք, իրաւունք չունի պահանջել իշխանութիւնից, որ նա յայտնի իր կարծիքը այս կամ այն հարցի մասին այն պատճառով միայն, որ գործը մասնաւոր շահեր է շօշափում։ Ինչ իրաւունքով պէտք է տալ իրաւունք Գարտմանին, որ մինչև անգամ մեր երկրի քաղաքացի չէ, պահանջել, որ մինիստրութիւնը յայտնի իր կարծիքը դեռ ևս օրինաւոր ճանապարհով չը բարձրացրած միջազգային իրաւունքի հարցերից մէկի մասին։ Երևի ներկայ տարվայ ընթացքում Եւրոպայից Ամերիկա կը հասնեն կէս միլիոնից աւելի գաղթականներ։ Ինչ հիման վրա դուք կարող էք պահանջել, որ Գարտման այդ ահագին թւից բացառութիւն կազմի և որ մենք առաջուց ապահովենք նրան մեր հովանաւորութիւնը ինչ բանի մէջ էլ խառնված լինի նրա անունը։ Ձեզ անյայտ չէ կարող լինել, որ կառավարչական կարծիքները իրաւաբանական և քաղաքական նշանաւոր հարցերի մասին առաջուց չեն յայտնվում լրագրական ռէպորտեօրների միջոցով, կամ հետաքրքրված կողմերի պաշտպաններին տուած պատասխանների մէջ“։ Ջէմս Բլէն։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 15 օգոստոսի 1881

Այս օրերս տպուեցաւ «Մասիսի» մէջ երկար թղթակցութիւն մը Տփղիսէն Տ. Ց. Շ. ստորագրութեամբ որ ամենուն հետաքրքրութիւնը շարժեց, միայն այն պատճառով որ այդ տեղէն եկած ամեն լուր մեծ հրապոյր ունի մեզի համար։ Հաւատացէք որ բնաւ չէինք սպասեր կարդալ մի այսպիսի ձախող փաստաբանութիւն ի նպաստ ազգին մէջ յայտնի մէկ քանի անձանց, որանց համար յատկապէս խմբագրուած կերևի այդ թղթակցութիւնը։ Մեք, պօլսեցիքս մանաւանդ մէկ քանի տարիներէ ի վեր լաւ կը ճանաչենք ամեն մէկու արժէքը թէ հոս և թէ ի Ռուսիոյ։ Մեր ամեն թերութիւններու մէջ գոնէ մեր գործիչներու վարքը մոռանալու պակասութիւնը չունինք և քանի մը տարի առաջ սատանայ ճանչցածնիս, դժուար է գալ մեզի ներկայացնել հիմայ իբր երկնային սուրբեր։

Ցիշեալ պատահական թղթակիցը մի և նոյն ջրովը կը լուանայ «Մշակը», Արևելեան Մամուլը» և «Փորձը», որոնք, կըսէ, ազգին գործիչները փառահամբաւելէ զատ ուրիշ պաշտօն չունէին և ամենէն քաջասիրտները կը վհատեցնեն, օտարամոլ կը դարձնեն, վրանին ամեն նախատինք տեղալով։ Թողունք այժմ ուրիշ օրուան ամեն գործիչներու և կազմակերպեալ մարմիններու մասին մեր կարծիքը, բայց մենք կարող չենք զարմանք չը յայտնել թէ ինչ հրաշքով այդ պատահական թղթակիցը յաջողեր է քիչ օրվան մէջ այսպէս լաւ տեղեկանալ քուրմի և վաշխառուներու մասին և ջատագովել անոնց մեծագործութիւնները։ Միթէ մեզ կուզէ հաւատացնել թէ այդ անձինքը պէտք չեն մինչև անգամ կասկածի ենթակայ ըլլալ, ճիշդ կեսարի կնոջ պէս։ Այդ պարոնը եթէ միամիտ է այնքան որ յոյս կընէ այդ անձնուրաց պարոնները շողոքորթելով շահիլ և սպասել որ անոնք ասկէ վերջը ազգօգուտ ձեռնարկութիւններու նպաստեն, քիչ օրէն պիտի իմանայ թէ որքան սխալած է անոնցմէ բան մը ակնկալելուն։ Անոնք շատ բաներ ըրած են սոսկ խօսքով կամ մէկով հարիւր շահելու նպատակաւ, իսկ հաւուցած ճամբին եթէ այդ պարոնը չէ կարող ստուգել իր Տփղիսի ծանօթներէն, մենք այստեղ խիստ լաւ գիտենք։ Նա պարապ մէկ ձանձրութիւն առեր է անոնք արդարացունելու համար։ «Մշակի» տասը տարուան հաւաքումը այստեղ կը գտնուի և անոր դէմ գրուած կարկտուք հերքումներն ալ կարդացած ենք և լաւ գաղափար մը կազմեր ենք այդ մարդոց վրայ։

Այդ Տ. Ց. Շ. պարոնը մասնաւոր մէկ հակակրութիւն ունենալ կերևայ ձեր աշխատակցի, պ. Գ. Նիկողոսեանի դէմ։ Հարկաւ բնաւոր և մտերիմ մէկ պատճառ մը ըլլալու է որ այս կերպ կնլլայ լուտանք և զրպարտութիւն կը տեղայ անոր անձին վրայ։ Բայց կը մոռնայ որ պ. Նիկողոսեան դեռ նոր է գրական ասպարէզին մէջ և հազիւ մէկ տարի կայ որ կատարելապէս կը ճանչնանք զինքը, մինչդեռ ի վաղուց անտի ծանօթ են մեզի քուրմը և իր արբանեակները։ Նալբանդեանցը շատ տարի է որ մեռաւ, մենք անոր բարեկամներն էինք այստեղ և այդ պատուարժան հայրենակիցներու վրայ կատարեալ գաղափար մը այն օրէն կարող ենք եղեր կազմել։ Մենք գիտենք թէ ինչ նպատակաւ եկաւ այն ժամանակի Նալբանդեանցը և ինչ կընէ այստեղ ձեր թղթակիցը, բայց քուրմին Կ. Պօլիս գալն ալ չենք մոռցած։ Կը յիշենք թէ նա ինչ գործեց այստեղ։ Տեղեակ ենք նմանապէս այն մասնաւոր նամակներուն որ կը գրէ Կ. Պօլիս այս և այն հայրենասէրներուն վարկը կոտրելու համար, անոնց վրայ անվստահութիւն հրաւիրելու համար, վասն զի այդ յարգելի և ազգասէր պարոնները կը վախնան միշտ այնպիսի անձերէ որոնք իրենց ազգին ճանչցեր են և չահ մը չունին գիտցածնին չը խօսելու համար։

Կերևայ որ «Մասիսի» այդ պատահական թղթակիցը Տփղիսի մէջ յատուկ մէկ շրջանի մը մէջ իր կեանքը կանցունէ, ուր պատմեր են իրեն այն ծիծաղելի առասպելը իբր թէ պ. Գ. Նիկողոսեան քուրմէն ստակ պահանջեր է Հայաստանի մէջ ապստամբութեան (?) դրօշակը պարզելու համար և այդ պահպանողական և խաղաղասէր անձինքը մերժելուն՝, պ. Նիկողոսեան դժկամակեր է և սկսեր է այնուհետև նախատել և փառահամբաւել անոնք։ Թէ որ գիտնար պ. Շ. թէ այս արտառոց պատմութիւնը որքան հին է և մենք քանի քանի անգամներ լսել ենք այստեղ, միշտ քմծիծաղով, նորէն կրկնելու պէտքը չը պիտի զգար և անօգուտ տեղը մեր զրպարտութեան մը արձագանք չը պիտի ըլլար։ Մենք կը կարծենք որ պ. Նիկողոսեան Բեթէրսպուրկ չը գացած բաւական ուսումնասիրած էր այդ պարոնները, և եթէ այդպիսի մէկ յիմար գաղափար մը անգամ ի գործ դնելու համար ուրիշի նիւթական աջակցութիւնը հարկ տեսնէր, այնտեղի ազգայիններուն ամենուն ալ պէտի դիմէր, բացի անշուշտ այդ պարոններուն. վասն զի մարդ բոլորովին խենդեցած ըլլալու է որ յօժար կամօք, գիտութեամբ, երթայ այնպիսիններուն որոգայթը իյնայ։ Անոնք այնչափ գիտնալու ալ պէտք չունէին հայ մը հալածելու համար։

Պ. Տ. Ց. Շ. կերևայ որ ազգին օգուտը մտածողներուն այն տեսակէն է, որոնք ազգային ամեն պակասութիւն ծածկել, ամեն հաստատութեանց վրայ սուտ կամ չափազանց գովեստներ ընել օգտակար կը համարեն։ Մեր ազգը այդ ուղղութեամբ է անա որ ուր է հոն մնացեր է, և հրապարակական անաչառ քննադատութենէ խոյս տալով, ամեն ընկերութիւններ փայլեր և անհետացել են և ամեն ազգին թշնամիները անվրդով շարունակել են իրենց գործը։ Եթէ պ. Տ. Ց. Շ. բժիշկ ըլլար, կերևայ որ իր հիւանդին հիւանդ չես, կամ այս ինչ ախտը չունես ըսելով պիտի թողուր որ նա ալ ուզածին պէս ուտէ և խմէ և պէտք եղած զգուշութիւնները չընէ աւելի չը վատթարանալու համար։ Բայց ժողովուրդը այդ լուսաւորողներուն կարծիքէն չէ, և ինչ լեզուով, ինչ ձայնով որ խօսես իրեն կը գնահատէ միշտ ճշմարտութիւնը և կուզէ իր անձը։ Մինչդեռ մեր գործիչները, ինքնահաւան և փառասէր ընդհանրապէս, կուզեն որ Տ. Ց. Շ.-ի պէս գրագէտներ իրենց քթերնուն տակ շարունակ խնկարկեն և հալածեն անոնք որ ազգը ճշմարտապէս սիրելով, յայտնի և համարձակ կերպով, առանց դարձուածքներու, կը ցուցնեն անոր հետևելիք ճամբան։

Թող պ. Տ. Ց. Շ. չը վրդովի այսքան և համոզուած մնայ թէ Ռուսիայի և Թիւրքիայի հայերը մէկզմէկ կը սիրեն, վասն զի հայ են երկուքն ալ։ Կը սիրեն մէկզմէկ ի սրտէ և անքակտելի կապով կապված են իրարու, վասն զի մէկ հօր զաւկներն են։ Կարելի չէ որ մէկուն թերութեան յայտնութիւնը միւսը պաղեցնէ իր սիրոյն մէջ։ Կողմնակի պակասութիւններնին ուղղելու համար պէտք ունեն իրարու, և իբրև հարազատ եղբարք նախ գիտեն ներողամիտ գտնուել և ապա օգնել միմեանց նիւթապէս և բարոյապէս որ ուղղուին։ Այդ թերութիւնները քօղելը հրապարակախօսին համար հակազգային ոճիր մըն է։

Վաղը կը խօսեմ ձեզի այստեղի էֆէնդիներու մասին «Մշակի» յօդուածներու առթիւ։

Ն. Ս.

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 26 օգոստոսի։ „Правит. Вѣстн.“ լրագիրը հաղորդում է. Նորին Մեծութիւն Թագաւոր Կայսրը կայսերական „Держава“ նաւով այսօր ուղևորվեցաւ Ս. Պետերբուրգից Դանցիգ Նորին Մեծութեան գերմանական կայսրի հետ տեսնվելու համար։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 օգոստոսի։ „Journal de St.-Petersbourg“ լրագրի խօսքերի համեմատ կայսրների տեսութեան պատճառը Դանցիգի մէջ գերմանական կայսրի ներկայութիւնն է մեր սահմանների մօտ։ Այդ տեսութիւնը մի նոր գրաւական է երկու կայսերութիւնների բարեկամական յարաբերութիւնների ամրանալու համար։ Մեր կայսրի բացակայութիւնը միայն մի քանի օր կը տևէ։ Նոյն իսկ տեսութիւնը մի քանի ժամ կը տևէ։ Կայսրին ուղեկցում է արտաքին գործերի մինիստրութեան կառավարիչ Գիրս։ Տեսութեան ժամանակ ներկայ կը լինի իշխան Բիսմարկ։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 օգոստոսի։ „Порядокъ“ լրագիրը հաղորդում է. Թագաւոր կայսրին, որ երէկ Կրօնշտատից ուղևորվեցաւ „Держава“ նաւով առաւօտեան 11 ժամից յետոյ, ուղեկցում են Մեծ Իշխաններ Վլադիմիր և Ալէքսէյ Ալէքսանդրովիչներ, մինիստրներ Վորօնցով-Դաշկով, Գիրս, ծովապետ Բուտակով, գեներալ Վօեյկով, գերմանական հաւատարմատար Վերդեր և ուրիշները։

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԻԱ, 26 օգոստոսի։ Ադենի մէջ խօլերա կայ։ 37 հիւանդացածներից մեռան 30 մարդ։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 օգոստոսի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 ր. 75 կ., երկրորդ 94 ր., երրորդ 94 ր. 75 կ., չորրորդ 94 ր., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 229 ր., երկրորդ 225 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 75 կ., երկրորդ 90 ր. 75 կ., երրորդ 90 ր. 75 կ., ոսկի 7 ր. 58 կ.։ Ռուսաց 1 ր. Լօնդօնի վրա արժէ 26,19 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 222 մարկ, 75 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 275 ֆրանկ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը բարեյաջող է։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ